

Tampereen yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan määräämän virallisen vastaväittäjän lausunto KL Eero Pantzarin väitöskirjatutkimuksesta 'Aikuiskasvatustutkimus viidessä maassa', maaliskuu 1985.

Tarkastettavana ollut väitöskirjaksi tarkoitettu tutkimus on poikkeuksellinen kahdessakin suhteessa. Ensinnäkin se käsittelee tutkimusaiheena harvinaista kohdetta, tutkimusta itsessään. Tällaista tutkimusaihetta voitaisiin ajatella lähestyttävän kolmesta mahdollisesta näkökulmasta: tieteen filosofiasta tai sosiologiasta ponnistavana tieteen tutkimuksena, tieteen tilaa yleensä tai määrätyn tieteenalan tasoa pohdiskellevana evaluaatiotutkimuksena tai kunkin tieteenalan rajoja, edellytyksiä, laajuutta ja aikaansaannoksia kirjaavana selvityksenä. Väittelijä on valinnut viimeksi mainitun lähestymistavan, jota hän kutsuu tutkimuksen tutkimukseksi. Valitun näkökulman voi ehkä sanoa olevan epäteoreettisimman ja päätyvän tästä syystä vain vähän mielenkiintoa herättäviin tuloksiin. Silloin voidaan kysyä, onko tutkija asettanut itselleen väitöskirjatyön tasoa ajatellen liian vaatimattoman tutkimustehtävän. Kun tutkimuksen kohteena kuitenkin on nimenomaan aikuiskasvatustutkimus, esitettyyn kysymykseen ei voi vastata myönteävästi. Aikuiskasvatus on aikuisen kasvua ja kehitystä tutkivana kasvatustieteenä ja aikuisten koulutusta yhteiskunnallisena ilmiönä selvittävänä yhteiskuntatieteenä suhteellisen nuori eikä yliopistolisten oppituolien määrällä mitattuna kovinkaan vakiintunut tieteenala. Meillä Suomessa aikuiskasvatukseen kohdistuvia väitöskirjoja tehdään harvoin. Tieteenalan pohjan ja reviiirin selvittämiseksi on vielä tehtävä runsaasti esillä olevan tutkimuksen

kaltaista kuvailevaa perustutkimusta. Tutkimus on ilmeisesti kasvanut aina välttämättömästä itsetutkiskelun tarpeesta.

Väittelijän kohteen ja näkökulman valintaa puoltaa myös toinen tutkimuksen poikkeuksellisista piirteistä. Se on poikkikansallinen. Suomalainen aikuiskasvatustutkimus suhteutetaan pohjoismaiseen ja Saksan liittotasavallassa tehtyyn tutkimukseen. Vertailevan aspektin ottaminen mukaan merkitsee tutkimuksen vaatimustason huimaa nousua. Aineiston keräämiseen, käsitteiden määrittelyyn ja itse vertailun metodologisiin ja metodisiin vaikeuksiin liittyvät ongelmat ovat pitäneet vertailevan kasvatustieteen ja vertailevan aikuiskasvatuksen — jonka itsenäisestä tiedeasemasta väittelijä tuntuu olevan vakuuttunut — lähes neutraalisena maana suomalaisissa kasvatustieteissä.

Suomalainen vertaileva kasvatustutkimus on yleensä pysähtynyt eräänlaiselle kasvatusmaantieteen tasolle, eri maiden kasvatustieteen erilliseen kuvailuun tai eri maiden järjestelmien rinnakaistarkasteluun, juxtapositioiniin. Väittelijä pyrkii selvästi pidemmälle. Systeemiajattelun perustuen hän rakentaa teoreettisen, tosin rajusti yksinkertaistetun, mallin, jonka keskeisiksi tutkimustoimintaa ja sen tuloksia ohjaaviksi determinanteiksi hän valitsee tutkimuksen poliittis-normatiivisen aseman ja resurssointiin sekä ohjailuun liittyvät tutkimuksen edellytykset. Tämän mallin käsitteitä vastaaavat indikaattorit, indikaattorin käsitettä tavallista laajem-

min käyttäen, hän etsii kustakin kansallisesta järjestelmästä ja vastaa sitten niiden avulla asettamiinsa kuvaileviin kysymyksiin. Voidaan siis sanoa, että väittelijä on huolellisesti pyrkinyt muodostamaan viidelle kansalliselle järjestelmälle yhteisen vertailuperustan, tertium comparationeksen, jota vertailevan kasvatustieteen klassikot ovat korostaneet.

Näin hän pystyy aikuiskasvatuksen käytännön ja tutkimuksen sekä tutkimuksen dokumentoinnin asiantuntijana osittain paikkaamaan sekundaarisesta tutkimusaineistosta johtuvat puutteet. Tutkijahan ei missään vaiheessa tarkastele alkuperäisiä tutkimuksia — se ei kokonaistutkimuksena liene mahdollistakaan — vaan turvautuu niistä tehtyyn dokumentaatioaineistoon. Tästä syystä aineisto on niukkaa, luotettavuudeltaan ja edustavuudeltaan — jossakin määrin puutteellista sekä ennen kaikkea tutkimusotetta ja ongelmanasettelua voimakkaasti rajoittava. Dokumentteissa suoritettu esiluokittelu rajoittaa huomattavasti tutkijan omaa luokitteluprosessia jopa siinä määrin, että hän on dokumenteissa tehden ilmiöiden tiivistämisen vanki. Tekijän suorittaman luokittelun ja sen perusteella tehtyjen johtopäätösten pätevyyydestä ei tästä syystä voi olla varma. Valitsee olisi vaatinnut osan primääriaineistoa syventävään tarkasteluun.

Aineisto laatu on johtanut myös metodologisiin ongelmiin: tehdäkö positivistisen paradigman kvantitatiivisesti kuvaileva ja selittävä analyysi vai lähteä kielitieteen perin-

teen mukaiseen hermeneuttiseen tekstin tulkintaan. Fenomenologiseen tulkintaanhan ei tällainen aineisto ja ongelmanasettelu anna mahdollisuuksia. Ongelmat on ratkaistu eräänlaisella sekamallilla. Tutkija on rakentanut systeemiajattelun mukaisen mallin, jonka rakenneosat hän on pyrkinyt operationalisoimaan vertailtavien maiden tutkimustoiminnasta eristettyjen indikaattoreiden avulla. Kun aineisto itsessään ei ole antanut mahdollisuuksia rakenneosien välisten relaatioiden kvantitatiiviseen todentamiseen, tutkija on tehnyt sen praktisen päättelyn avulla, jolloin hän tulkinnoissaan on jossakin määrin joutunut astumaan aineiston ulkopuolelle. Siinä ei sinänsä ole mitään moitittavaa, kunhan tämä ekstrapolointi on tehty loogisesti oikein. Tässä mielestäni tekijä on onnistunut. Onkin ilolla tervehdittävä tutkijaa, jonka järki riittää pitemmälle kuin koneen tukema laskutaito. Tosin tekijä on antanut periksi tilastoanalyysille esitelmällä teoreettisesti perustelemattomat ja loogisesti ristiriitaiset julkistamis- ja raportointi-indeksit, jotka eivät tuo lisäinformaatiota tutkijan aikaisemmin esittämiin johtopäätöksiin.

Tutkimuksen systeemimalli sitoo raportin johdonmukaiseksi ja kiinteäksi kokonaisuudeksi, jossa viitekehys ja empiirinen osa liittyvät poikkeuksellisen hyvin toisiinsa. Malli tosin on äärimmäisen pelkistetty, ja siinä mielestäni näkyy tutkimuksen takaperoinen eteneminen: malli on muodostettu sen mukaan, millaista aineistoa tiedetään siihen sovellettavan, eikä välttämättä sen mukaan, millaiseen todellisuuteen tai kattavaan teoriaan antaisi aiheita. Samasta syystä ongelmanasettelu on jäänyt kuvailun tasolle. Tekijä tosin raportissa kiitettävästi sitoo erillisiä kuvailuteemoja yhteen tulkittavaksi tai selittä-

väksi analyysiksi. Tutkimuksen teoreettinen taso olisikin mielestäni noussut, jos tekijä olisi muodostanut systeemimallissa esittämistään relaatioista hypoteeseja, joita hän sitten hermeneuttisesti ja praktisen päättelyn avulla olisi pyrkinyt testaamaan. Samoin tutkimuksen teoreettista tasoa olisi nostanut keskeisten käsitteiden syvempi vertailu. Nyt käsiteanalyysi on jossakin määrin jäänyt pelkästään terminologiseksi vertailuksi. Esim. asiaan vihkiytymättömälle jää epäselväksi, miksi juuri BRD:n 'Weiterbildung' vastaa meidän aikuiskasvatustamme.

Kaikkiaan voidaan sanoa, että tekijä on onnistunut vähintäinkin kohtuullisesti tutkimuksen systeemiasemaa ja edellytyksiä vertailtavissa maissa käsitellessään. Sen sijaan pyrkimyksessään vertaillevan aikuiskasvatustieteen tiedeperustan rakentamisessa tai vahvistamisessa hän ei ole onnistunut yhtä hyvin. Useat kohdat tutkimuksessa osoittavat, että vertailu muodostaa metodisen ratkaisun, jota olisi voinut soveltaa minkä tieteen tutkimuskohteeseen tahansa ilman, että olisi silti syytä puhua vertailevasta tieteestä, esim. olisimme voineet analysoida varhaiskasvatusta koskevan tutkimusdokumentaation ilman, että tarvitsisi puhua vertailevasta varhaiskasvatustieteestä. Tässä tutkimuksessa esim. suoritettut käsitteenmäärittelyt ovat pitkälti terminologista pohdintaa ilman, että käsitteitä sidotaan kulttuuriseen kasvualustaan. Ts. käsitteen denotaatiot on esitelty korrekstisti, mutta niiden konnotaatioista ei ole huolehdittu. Samoin johtopäätökset vertailtavien maiden yhteiskunnallisten olojen samanlaisuudesta ja niiden tutkimukselle tarjoaminen edellytysten samankaltaisuudesta pohjautuvat peräti kaipaamaan kulttuurianalyysiin. Terminologinen vastaavuus

eri kulttuureissa ei välttämättä merkitse käsitteellistä vastaavuutta, käsitteellinen vastaavuus ei välttämättä merkitse elämyksellistä vastaavuutta, elämyksellinen vastaavuus ei merkitse välttämättä toiminnallista vastaavuutta. Aito vertaileva käyttäytymis- ja kasvatustiede pureutuu juuri edellä mainittuihin seikkoihin. Tekijä on myös luovuttanut joskus liian helposti. Kun vain BRD:llä ja Norjalla on aikuiskasvatustutkimusta, on ainoastaan nämä maat otettu mukaan vertailuun. Toki muillakin mailla on aikuiskasvatusta säätelevää lainsäädäntöä tai muita normeja. Jotta vertailuun päästään, tulee identtisten indikaattoreiden tilalle etsiä vastaavuusluokkia, joiden analyysistä vertailu sitten kasvaa.

Sen sijaan, jos tarkastellaan tutkimusta aikuiskasvatustutkimuksena, jossa on käytetty kansainvälistä aineistoa ja sen analysoinnissa vertailevaa metodologiaa, voidaan sanoa tekijän onnistuneen varsin hyvin. Hänen tutkimuksensa ei ole pelkkää kasvatusmaantiedettä, kuten monet tutkimukset, jotka otsikoidaan vertailevan kasvatustieteen nimikkeen alle.

Tutkijan tapa käyttää lähteitä tekee raportin esittämien toteamusten ja johtopäätösten tarkistamisen vaikeaksi. Tutkimuksen ansiot ovat kuitenkin kiistatta sen putteita suuremmat. Aikuiskasvatustutkimus on saanut uutta tietoa, olemme saaneet uuden mahdollisen mallin tai ainakin ainekset kansainvälisesti vertailevan tutkimuksen tutkimiseen ja päässeet osittain näkemään aikuiskasvatustieteen tilan raportin käsittelemässä viidessä maassa. Tulen mielihyvin suosittamaan tiedekuntaneuvostolle tutkimuksen hyväksymistä tohtorinarvoon oikeuttavana oppinäytteenä.

Reijo Raivola